

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NƏSİMİ adına DİLÇİLİK İNSTİTUTU

Əlyazması hüququnda

MƏLƏK MƏCİD qızı MƏMMƏDOVA

İNFÖRMASİYA-KÖMMUNİKASİYA TEXNÖLÖGİYALARI
SAHƏSİNDƏ İŞLƏDİLƏN TERMİNLƏRİN EKSTRALİŒVİSTİK
VƏ LİŒVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

5704.01 – Dil nəzəriyyəsi

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2018

Azərbaycan Dillər Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Fikrət Fətiş oğlu Cahangirov
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər: Sayalı Allahverdi qızı Sadıqova
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Abbas Qurban oğlu Abbasov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universiteti Ümumi dilçilik kafedrası

Müdafiə “___” _____ 2018-ci il tarixdə saat _____ -da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.01.141 – Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “___” _____ 2018-ci ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**

S.Y.Məmmədova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) sürətli inkişafı və yayılması müasir qloballaşma dövrünün ən səciyyəvi və aparıcı xüsusiyyətlərindən biri hesab oluna bilər. Mübaligəsiz demək olar ki, müasir insan cəmiyyətini, insanlar arasında iqtisadi, siyasi, mədəni əlaqələri informasiya texnologiyaları olmadan təsəvvür etmək qeyri mümkündür. İKT elmi araşdırmalarda, sənayenin və kənd təsərrüfatının idarə olunmasında, cəmiyyətin və iqtisadiyyatın gələcək inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və proqnozlaşdırılmasında, yeni ünsiyyət üsullarının və kanallarının yaradılmasında, tədris prosesində və s. uğurla istifadə olunur. İKT – dedikdə hər hansı informasiyanın əldə olunması, saxlanması, digər istifadəçilərə ötürülməsi, təkrar istifadəsi və eyni zamanda qorunması ilə bağlı geniş texnologiyaları əhatə edən sahə nəzərdə tutulur. Bu texnologiyalara kompüter və mobil telefon vasitələri, onların yardımçı vasitələri, cihaz və qurğuları, informasiya təhlükəsizliyi və qorunması vasitələri, auditor proqramlaşdırma, şəbəkə texnologiyaları, verilənlər bazası, veb-dizayn, veb-reklam, poliqrafiya və s. də aid edilir. Yaşadığımız əsr İKT-nin coşqun və sürətli inkişafı, getdikcə təkmilləşməsi ilə səciyyələnən yeni bir eranın başlanğıcı hesab etmək olar.

Mövzunun aktuallığı. İKT sahəsində işlənən terminlər həm sırf dar sahədə, mütəxəssislər tərəfindən, həm də xalq arasında, məişətdə geniş işlənərkəndir. Bunu İKT-nin istehsalatdan birbaşa məişətə keçməsi, xüsusi tətbiq sahələrindən başqa, gündəlik məişətimizə də daxil olması ilə izah etmək olar. Əlbəttə, mürəkkəb texnoloji proseslərdə, kimya, metallurjiya, neft sənayesində, aviasiyada, kosmik sistemlərdə, rabitə peyklərində və s. bu qəbildən olan sahələrdə istifadə olunan İKT ilə sırf məişətdə, gündəlik həyatda müşahidə etdiyimiz informasiya vasitələrini eyniləşdirmək olmaz. Terminlərin kütləviləşməyə meyili, xalq dilinə, ifadələrinə keçməsi İKT terminlərinin ən nəzərə çarpan, səciyyəvi xüsusiyyətidir. Bu cəhətlərin hərtərəfli öyrənilməsi və təhlili, sürətlə inkişaf edən və yayılan İKT və bununla əlaqədar yaranmaqda və təkmilləşməkdə olan terminlərin ekstralinqvistik və linqvistik baxımdan araşdırılması olduqca aktual bir məsələdir. Bütün yuxarıda sadaladıqlarımız müdafiəyə təqdim olunan mövzunun aktuallığını bir daha sübuta yetirir. Qeyd etmək lazımdır ki, İKT ilə dünyanın bir çox ölkələrində məşğul olan elmi qurumların nəşrlərində müxtəlif terminlərə, eyni terminin müxtəlif yozumlarına rast gəlmək mümkündür. Bəzən artıq elm aləminə məlum olan termin əlavə məna çaları ilə yeni anlamda verilir və ya terminin əvvəlki mənası başqa terminlə əvəz

olunur. Bu qəbildən olan məsələlərə aydınlıq gətirilməsi, bu və ya digər terminin linqvistik təhlil aparılmaqla düzgün izahı da İKT sahəsində işlənən terminlərin ekstralingvistik və linqvistik təhlili məsələlərinə həsr olunmuş dissertasiya işinin aktuallığını şərtləndirən cəhətlərdəndir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi İKT sahəsində işlədilən terminlərin ekstralingvistik və linqvistik təhlilinin aparılmasıdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıda sadalanan məsələlərin mərhələlərlə həlli nəzərdə tutulmuşdur:

-terminlər sistemi və biliklərin inteqrasiyası məsələlərinə aydınlıq gətirmək;

-İKT terminlərinin yaranması və fənlərarası əlaqələr məsələlərini təhlil etmək;

-İKT terminlərində interferensiya prosesini izləmək;

-İKT sahəsində terminyaratmanın özəlliklərini izah etmək;

-İKT terminlərində semantik hadisələri araşdırmaq;

-İKT terminlərinin çoxmənalılığının mahiyyətini açmaq;

-İKT terminlərində sinonimliyin təzahür formalarını təsvir etmək;

-İKT terminlərində omonimlik və digər semantik hadisələrin linqvistik şərhini vermək;

-İKT terminlər sistemində sahə anlayışının mahiyyətini göstərmək;

-İKT terminlərinin beynəlmilliyini şərtləndirən amilləri müəyyənləşdirmək;

-İKT terminlərinin milli dillərə tərcüməsi problemlərini araşdırmaq;

-Kompüter proqramlarının Azərbaycan dilinə tərcüməsində terminlərin verilməsi üsullarını işləyib hazırlamaq.

Tədqiqatın metod və mənbələri. Tədqiqatda əsasən təsviri metoddan istifadə olunmuşdur. Bu və ya digər terminin izahı prosesində lazım gəldikdə müqayisə, tutuşdurma-qarşılaşdırma metodlarına da müraciət olunmuşdur.

Mənbə kimi İKT ilə bağlı çap olunmuş ikidilli, çoxdilli izahlı terminoloji lüğətlərdən, müxtəlif tərcümə və izahlı lüğətlərdən, terminologiyaya aid nəzəri əsərlərdən istifadə olunmuşdur. Araşdırmaya cəlb olunmuş mənbələr ədəbiyyat siyahısında əks olunmuşdur.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Tədqiqatın obyekt İKT sahəsində istifadə olunan terminlər, predmeti isə həmin terminlərin ekstralingvistik və linqvistik təhlili məsələləridir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq İKT sahəsində işlənən terminlər sistemli şəkildə araşdırmaya cəlb edilmiş, həmin terminlərin ekstralingvistik və linqvistik təhlili aparılmaqla maraqlı

elmi nəticələr əldə edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dilçiliyində terminologiyanın müxtəlif sahələrinə aid kifayət qədər araşdırmalar aparılsa da, İKT terminologiyası indiyə qədər hərtərəfli və sistemli şəkildə tədqiq olunmamışdır. Halbuki, indiki qloballaşma şəraitində sürətlə inkişaf edən İKT ilə əlaqəli şəkildə onun terminlərinin də öyrənilməsi olduqca vacibdir. Müzakirəyə təqdim olunan dissertasiya işinin elmi yeniliyi ilk dəfə olaraq bütün dil səviyyələrində İKT terminlərinin linqvistik mahiyyətinin aydınlaşdırılması, həmin terminlərin Azərbaycan dilində qarşılığının verilməsi və tərcüməsi üsullarının açıb göstərilməsidir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. İKT terminlərinin yaranması, mahiyyəti, linqvistik izahı, başqa dillərə tərcüməsi, işlənmə arealı, başqa elmlərlə həmhüdüdü terminlər və onların İKT-də konkret mənası kimi nəzəri məsələlərin tədqiqində dissertasiya işinin nəticələri faydalı ola bilər. Termin yaratma və başqa dillərdən terminalmanın nəzəri əsaslarının və prinsiplərinin işlənilib hazırlanması ilə bağlı araşdırmalarda tədqiqatdan mənbə kimi istifadə etmək olar.

İşin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələri İKT-yə aid ikidilli və ya çoxdilli terminoloji lüğətlərin tərtibi prosesində istifadə olunmağa bilər. Eləcə də, İKT ilə bağlı dərslik, dərs vəsaitləri və proqramların hazırlanmasında tədqiqatdan istifadə olunmağa bilər. İKT ilə bağlı mühazirə və seminarlarda bu və ya digər terminin izahı zamanı da tədqiqatdan yararlanmaq olar.

Müdafiəyə çıxarılan müddəalar:

-İKT terminləri müxtəlif elm sahələrini əhatə edən terminlər toplusu kimi səciyyələndirilməlidir. Bu ondan irili gəlir ki, İKT bir elm sahəsi kimi özü də yaxınprofilli elmlərin inteqrasiyasının məhsuludur.

-İKT terminləri alındıqları elm sahəsindəki termin anlayışını eyni ilə saxlamır, yeni elm sahəsinə uyğunlaşaraq fərqli məna tutumuna malik olur. Amma bu zaman həmin terminlər əvvəlki elm sahəsinə aid məna çalarlarını da qismən saxlamış olur.

-İKT terminlərinin beynəlmilləl səciyyəli olması daha çox internet sistemində beynəlxalq ünsiyyət vasitəsi olması ilə nəticələnir.

-İKT terminlərinin milliləşdirilməsi və tərcüməsi məsələsi müasir qloballaşma dövrünün səciyyəvi problemlərindən hesab olunur.

-Kompüter proqramlarının Azərbaycan dilinə tərcüməsi və İKT terminlərinin Azərbaycan dilində qarşılığının verilməsi tədris baxımından da önəmlidir.

Dissertasiyanın aprobeiası. Dissertasiya işi ilə bağlı Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi elmi məcmuələrdə 7 məqalə (o cümlədən biri xarici elmi jurnalda) çap olunmuşdur. Tədqiqatın nəticələri

ilə bağlı Respublika Elmi Konfransında və Elmi Seminarda məlumat verilmişdir. Konfransdakı məruzənin tezisləri çap olunmuşdur.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, işin əsas səciyyəsi, 3 fəsil, nəticə, qusaltmalar və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın *giriş* hissəsində mövzunun aktuallığı, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metod və mənbələri, obyekt və predmeti, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, dissertasiya işinin aprobeasiyası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın *I fəsl* “*İKT terminləri sisteminin yaranması və onun ekstralingvistik əsasları*” adlanır və 4 yarımfəsildən ibarətdir.

Dilin terminoloji sistemi bütövlükdə dil sisteminə daxildir. Dil özünün varlığını, mövcudluğunu müxtəlif forma və üsullarla nümayiş etdirir. Dilin ünsiyyət prosesində ən geniş yayılmış təzahür formalarından biri də terminoloji leksika vasitəsi ilə reallaşır. Bu ünsiyyət növü daha çox elmi dairələrdə işlənir və yayılır.

Ümumiyyətlə, elm dilinin, özünün xüsusi leksik bazası, daxili dil qaydaları olan bir dilin yaradılması ideyası çoxdan mövcuddur. Məhz bu məqsədlə XX əsrin 70-ci illərində Avropanın almandilli ölkələrində belə bir dil, ingilis dilində “*Language for Special Purposes*”, qısaldılmış formada LSP adlanan “*xüsusi məqsədlər üçün dil*” anlayışı yarandı. Beləliklə, LSP-ləri elm və texnika sahəsində xüsusi ünsiyyət üçün yararlı altdil növlərindən biri hesab etmək olar.¹

Altdil xüsusi məqsədlərlə konkret bir elm sahəsinə və ya texnoloji prosesə xidmət məqsədi ilə təbii dilin qrammatikası və leksikası əsasında yaradılmış dildir. Bunu milli dilin üslublarından biri kimi, daha dəqiq desək, elmi üslub kimi də səciyyələndirmək olar. Elmi üslub ədəbi dildən bəhrələnir və onun bir qolu kimi formalaşır. Lakin, elmi üslub özünün sözlüyü, sintaksisi və s. xüsusiyyətləri ilə diferensiallaşmış altdildir.

İnformasiya Komunikasiya Texnologiyaları (İKT) terminologiyası ümumi terminologiyanın bir hissəsidir, o da öz növbəsində terminlər haqqında elmin – terminşünaslığın tədqiqat obyektidir.

Diferensiasiyanın əksi olan integrasiya prosesində bir neçə elm sahəsinin qovuşması nəticəsində yeni, keyfiyyətə fərqli bir elmin

¹ Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории / Отв. ред. Т.Л.Канделаки. М.: Едиториал ХРСС, 2003, с.63.

yanarması hadisəsi baş verir. Beləliklə, bir neçə elm sahəsini özündə ehtiva edən mürəkkəb elm kompleksi yaranır və təbii ki, burada müştərək terminoloji sistem formalaşır. Kibernetika, riyazi fizika, riyazi dilçilik, fiziki kimya və s. belə elmlərdən hesab oluna bilər. İKT-yə də son zamanlarda yaranmış belə elmlərdən biri kimi baxmaq lazımdır. Terminlər sistemi – öz aralarında məntiqi, semantik və başqa əlaqələrlə bağlı, müəyyən bilik sahəsinin əsas anlayışlarının nominasiyasını (adlandırılmasını) təmin edən terminlərin cəmidir. Terminlər sisteminin yaranma prosesində iki amil mühüm rol oynayır:

1) ekstralingvistik – bilik və fəaliyyət dairəsi ilə bağlı anlayışların adlandırılmasının vacibliyini, həmçinin fundamental elm sahələrinə dair anlayışların işlənməsi məsələlərini şərtləndirir;

2) lingvistik – terminlərlə ötürülən anlayış münasibətlərinin müxtəlifliyi, həmçinin terminlərdə komponentlərin birləşmə imkanları ilə bağlı olur.

Hesablama texnikası altdilində terminlərin quruluş və məna xüsusiyyətlərinin tədqiqi ilə məşğul olan İ.V.Derkaç qeyd olunan amilləri hərtərəfli təhlil etmişdir.¹

Tədqiqatçıların bir qrupu ingilis dilində terminlər sisteminin təkmilləşməsinin daha çox ekstralingvistik faktorlardan asılı olduğunu göstərirlər.²

Normativ lüğətlərdə elmi terminlərin fərqli tərifləri təqdim olunur. Bununla əlaqədar olaraq güman etmək olar ki, terminlərin əsas xüsusiyyətləri ətrafında mübahisələr onunla izah olunur ki, bəzən terminlərlə yanaşı xüsusi leksika, peşə leksikası, jarqonlar, prototerminalar, kvaziterminalar və s. sözlər də termin kimi səciyyələndirilir.

“Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı”nda Respublikamızda terminologiyanın daha da inkişaf etdirilməsi və bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Terminologiya Komissiyasının yaradılması, onun fəaliyyətinin genişləndirilməsi

¹ Деркач И.В. Семантика и структура в подязыке вычислительной техники: М., АКД, 1998.

² Акулинина Т.В. Экстралингвистическая обусловленность особенностей английской терминологии компьютерной информатики: АКД, Омск, 2003; Липилина Л.А. Когнитивные аспекты метафорических инноваций: АКД, М., 1999; Хабирова З.Р. Динамика номинативных процессов в становлении и развитии английской офтальмологической терминологии: АКД, Л., 1989; Шиманская И.Э. Терминологическое инновации и области современной архитектуры: АКД, Киев, 1990.

nəzərdə tutulmuşdur. Hazırda Dövlət Proqramında planlaşdırılmış işlər uğurla yerinə yetirilməkdədir.

Dissertasiyanın “*İKT terminologiyasının yaranması və fənlərarası əlaqələr*” yarımfəslində İKT terminologiyasının formalaşmasında müxtəlif elm sahələrinin payı və fənlərarası əlaqələrin rolu işıqlandırılır.

İnformatika başqa sahələrin nailiyyətləri ilə inkişaf edərək, öz altdilini istifadə etdiyi sahələrin leksikası ilə zənginləşdirir. Terminoloji lüğət və yaxud informatikadan izahlı lüğətin məzmunu ilə səthi tanışlıq zamanı oraya informatikanın “Riyaziyyat təminatı”, “Sistemlər”, “Texniki vasitələr” kimi bölmələrinin terminologiyalarının daxil olunmasını görmək olar.¹

Ekstralingvistik problemlər, bir qayda olaraq, daha çox bir sıra sadə problemlərə bölünməyə məruz qalan makroproblemləri özündə ehtiva edir.

İKT terminologiyasının fənlərarası əlaqələrini təyin etmək üçün kiçik tədqiqat aparılmışdır. Tədqiqat materialı müxtəlif sahələrin lüğətləri olmuşdur: informatika, hesablama texnikası, mikroelektronika, radioelektronika, tekstil sənayesi, iqtisadiyyat, tibb, riyaziyyat, fizika, hüquqşünaslıq.

Aparılmış tədqiqatın nəticəsində fənlərarası əlaqəsi olan 64 termin qeydə alınmışdır. Bölmələr üzrə nəticələr aşağıdakı kimidir: informasiya prosesləri – 4 termin, informasiya təqdimatı – 6 termin, kompüterlər – 21 termin, modelləşdirmə və formallaşdırma – 6 termin, alqoritmləşdirmə və proqramlaşdırma – 12 termin, informasiya texnologiyaları – 15 termin.

Müxtəlif sahə lüğətlərindən götürülmüş nümunələrə diqqət yetirək:

Code terminin mənaları: ingiliscə-rusca fizika lüğətində – kod, kodlaşdırmaq; informasiyanın nəzəriyyə və praktikasını üzrə rusca-ingiliscə-fransızca terminoloji lüğətdə: 1) indeks, 2) kod, 3) kod sistemi, 4) şifrə; hesablama texnikası üzrə müasir ingiliscə-rusca lüğətdə: 1) kod, proqram, proqram mətni, 2) indeks, 3) kod sistemi, 4) kod, şifrə, 5) kodlaşdırma sistemi, kodlaşdırma, 6) kodlaşdırmaq, proqramlaşdırmaq; ingiliscə-rusca tibbi lüğətdə: 1) qaydalar, 2) kod, 3) norma; riyazi terminlərin ingiliscə-rusca lüğətində: 1) kod, şifrə, siqnal, 2) kibernetika, kodlaşdırmaq, şifrələmək; ingiliscə-rusca hüquqi lüğətdə: 1) kodeks, 2) kod, kodlaşdırmaq kimi izah olunmuşdur.

Görünür, fənlərarası əlaqələr, müştərək terminoloji baza bu terminin mənə müxtəlifliyini doğurmuşdur.

Kompüter termini kimi *code* adətən, maşın kodu kimi başa düşülür, yəni sahə və vahidlərin ardıcılığının köməyi ilə kompüterdə saxlanılan məlumatlar. Hüquq və tibb gəldikdə isə burada vəziyyət başqa cürdür.

¹ Першиков В.И., Савинков В.М. Толковый словарь по информатике. М., Финансы и статистика, 1991.

Buradakı kontekstdə həmin termin müxtəlif terminoloji lüğətlərdə təsbit olunmuş mənalarla üst-üstə düşür. Çünki, “code” funksiyasını burada rəqəm, hərflər, müəyyən piktoqrafik işarə, rəng, müəyyən fiziki təsir və s. yerinə yetirə bilər.

Card terminin mənaları: informatika və hesablama texnikasının əsasları üzrə terminoloji lüğətdə: 1) kart, perfokart, 2) plata; hesablama texnikası üzrə müasir ingiliscə-rusca lüğətdə: 1) plata, 2) perfokarta, 3) kart; informasiyanın nəzəriyyə və praktikası üzrə rusca-ingiliscə-fransızca terminoloji lüğətdə: kart, kartoçka; riyazi terminlərinin ingiliscə-rusca lüğətində: 1) kart, perfokart; 2) hesab kartı, 3) cədvəl, 4) oyun kartları, kart oyunu; ingiliscə-rusca fiziki lüğətdə: 1) kart 2) perfokart; ingiliscə-rusca hüquqi lüğətdə: 1) kartoçka 2) bilet (üzvlük), 3) formulyar, 4) yarlıq; ingiliscə-rusca tibbi lüğətdə: 1) kart, kartoçka, 2) blank.

Tədqiqat göstərir ki, kompüter terminləri ən sıx, yaxın əlaqələri olan fənn sahələrinin terminləridir: “İnformatika – riyaziyyat”, “İnformatik – hesablama texnikası”, “İnformatika – radioelektronika”, “informatika – mikroelektronika”. Burada terminlərin mənaları eynidir, demək olar ki, bir-birini təkrar edir. Qeyd etmək lazımdır ki, informatika – hüquq, informatika – iqtisadiyyat, informatika – tibb fənlərarası əlaqələri də kifayət qədər yaxındırlar. Eynü fikri nisbətən uzaq elm sahələri barədə, məsələn, tibb və kompüter terminlərinin tam uyğunluğu haqda deyə bilmərik.

İKT aktiv beynəlxalq əməkdaşlıq meydanına çevrilib, bu da onun altdil leksik qatının beynəlmilləşməsi tendensiyasında özünü büruzə verir. Hətta computer sözünün özü də sırf internasionalizmdir. Kompüter terminologiyası ilə bağlı internasionalizmlərə (beynəlmilləl terminlərə) kompüter klaviaturasındakı komandaları da daxil etmək olar: *time, date, print, files* və s. Kompüter terminologiyasında internasionalizmlərin xüsusi qrupunu qrafik simvollar təşkil edir, onların da hamısı beynəlmilləldirlər: Δ – display, □ – sənəd, ◀ – çıxardılma, ayırma və s.

Kompüter terminologiyasının daha bir özəl xüsusiyyəti universallığı, müxtəlif ixtisas sahibləri və sadə iş adamları arasında eyni dərəcədə yayılması və başa düşülməsidir. Bu kontekstdə, şərti olaraq kompüter terminologiyasını iki qrupa ayırmaq olar: ümumişlək, hamı tərəfindən başa düşülən və sərbəst istifadə olunan terminlər; sırf İKT – kompüter texnologiyası ilə məşğul olan mütəxəssislərin dar sahədə istifadə etdiyi terminlər.

İKT terminologiyasının beynəlmilləl xarakterinin öyrənilməsindən ötrü Chambers Dictionary of Etymology¹ etimoloji lüğəti tədqiqat materialı

¹ Chambers Dictionary of Etymology. The origins and development of over 25.000 English words. University of Georgia, 1998.

kimi seçilmişdir. Həmin lüğətdəki izahların təhlili İKT terminologiyasının beynəlmiləl xarakterini təsdiqləyir. Etimoloji lüğətin materialları əsasında aparılmış statistik təhlil göstərdi ki, ingilis İKT terminlərində alınmaların çoxu latın dilindən götürülmüşdür. Latın dilindən – 40 termin, fransız dilindən – 37, alman dilindən – 15, yunan dilindən – 8 termin alınmışdır. Sırf ingilis mənşəli – 25 termin aşkarlandı.

Məlum olduğu kimi, interferensiya ikidillilik şəraitində yaranan dil sistemlərinin birgə fəaliyyəti olub, rabitə və yaxud milli dillərinin individual mənimsənilməsi prosesində yaranır, ana dilinin təsiri altında ikinci dilin norma və sistemdən kənara çıxması ilə ifadə olunur.¹

Lakin, İKT terminologiyası kontekstində interferensiya problemi digər aspektlərdən də öyrənilə bilər. Müxtəlif eim sahələrini təmsil edən terminoloji sistemlərdə interferensiyanın 3 növünə rast gəlmək mümkündür: *dillərarası, tematik, dildaxili*.

İlk iki interferensiya növü İKT terminologiyasının beynəlxalq xarakteri və fənlərarası əlaqələri ilə şərtlənilir. Dillərarası interferensiya, eləcə də tematik interferensiya bu terminin mahiyyəti, yaxın və yaxın olmayan elm sahələrində daşdığı mənalar, bu mənaların semantik arealları, oxşar və fərqli xüsusiyyətləri və s. barədə hərtərəfli məlumat əldə etmək imkanı yaradır.

Təkcə başqa dillərdən alınmaların aktiv assimliyasıya prosesi kimi deyil, həm də kalka-terminlərin adaptasiyası (uyğunlaşması) prosesi kimi də qeyd olunan dillərarası interferensiya elə bu aparıcı xüsusiyyəti ilə də seçilir. Məsələn, *computing system catalog* – kompüter sistem kataloqu, *computer graphics interface (CGI)* – kompüter qrafikası interfeysi.

İnterferensiyanın tədrisdəki rolunun izahı terminoloji interferensiyanın geniş bir spektrə malik olduğunu bir daha göstərir.

Dissertasiyanın II fəslində “*İKT sahəsində işlədilən terminlərin lingvistik təhlili*” adlanır və 4 yarım fəsildən ibarətdir.

Dilin cəmiyyətin həyat və fəaliyyəti ilə qırılmaz əlaqəsi onunla ifadə olunur ki, sosial inkişafın və elmi-texniki tərəqqinin bütün prosesləri lək-sikada, xüsusən də terminoloji sistemlərdə dinamik və hərtərəfli əks olunur.

Xüsusi anlayışlar sahəsində baş verən adlandırma prosesi terminoloji nominasiya kimi tanınır. Bəzi tədqiqatçılar bu prosesi “termin yaradıcılığı”², Z.N.Alekseyev isə “terminoğurma” adlandırır. T.İ.Vendina

¹ Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. М.: Советская энциклопедия, 1990, 688 с.

² Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории / Отв. ред. Т.Л.Канделаки. М., Едит. ХРСС, 2003.

“terminyaratma” prosesini belə şərh edir: “Əşyaların və obyektiv həyat hadisələrinin adlandırılma (nominasiya) və kateqoriyalaşdırılmasının mürəkkəb üsuludur, təfəkkür obyektini və dil işarəsi arasında əlaqənin yaranma prosesidir, yəni, ən sonda, həyatın və dilin fəaliyyət mexanizminin sirlərinə yiyələnməyə imkan verən koqnitiv aktıdır.”¹

M.Qasimovun, H.Həsənovun və S.Sadiqovanın əsərlərində terminyaratmanın 5 əsas üsulu qeyd edilir: semantik üsul, morfoloji üsul, sintaktik üsul, kalka üsulu və sözlərin ixtisarı üsulu.²

Hazırda elmi araşdırmalarda beynəlmiləl terminlərin xüsusi çəkisinin artması müasir qloballaşan dünyanın əsas və başlıca xüsusiyyətlərindəndir. İKT-də terminoloji nominasiya vasitələri eynicinsli deyillər. Adətən terminlərin 2 növünü qeyd edirlər: termin – sözlər (termin – leksemlər) və termin – söz birləşmələri (termin – frazemlər). V.P.Danilenko terminlərin daha bir növünü təklif edir – simvol –söz: “tərkibinə söz işarələri ilə yanaşı, simvollar daxil olan terminoloji nominasiyanın xüsusi uyğunlaşdırılmış quruluş növü”³.

İKT terminologiyasının qrammatik fondunu isimlər, feillər, sifətlər, zərflər və bağlayıcılar təşkil edirlər. Bu terminologiyanın əsas tərkibi isimlərdir: *code, disk, display, exit, file, monitor* və s.

İngilisdilli İKT terminologiyasında müasir dilin mövcud modellərinə uyğun sintaktik üsulla çoxsaylı termin-frazemlər yaradılır.

Termin-frazemlər İKT sahəsində mürəkkəb obyektləri adlandırırlar, nominativ funksiyasına görə isə bütövdürlər. Tərkibcə parçalanmış, amma ifadə etdiyi obyektə nisbətən bütöv olan adların məqsədi, seçilmiş növ əlamətləri ilə birlikdə məzmun anlayışını əks etdirməkdir.

İKT terminoloji söz birləşmələrinin yaranmasını öyrənərkən aşağıdakı formaları qeyd etmək olar: 1) isimdən ibarət olan termin-frazemlər: *number system* (hesablama sistemi), *card image* (perfokartın obrazı), *line editor* (sətir redaktoru) və s.; 2) sifət və isimdən ibarət olan termin-frazemlər: *internal function* (daxili funksiya), *binary fraction* (ikili kəsr) və s.; 3) feili sifət və isimdən ibarət olan termin-frazemlər: *framed*

¹ Вендина Т.И. Словообразование как способ дискретизации универсума // Вопросы языкознания. 1999, №2, с.27-49.

² Qasimov M.Ş. Azəri dilində terminlər necə yaranır. Bakı, 1967; Qasimov M.Ş. Azərbaycan dili terminologiyasının əsasları. Bakı, 1973; Həsənov H.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı, “Maarif”, 1989; Sadiqova S. Azərbaycan dili terminologiyasının nəzəri problemləri. Bakı, “Elm”, 2002; Sadiqova S. Müasir Azərbaycan ədəbi dilində termin yaradıcılığı prosesi. Bakı, “Elm”, 2010.

³ Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. М., Наука, 1977, с.37.

icon (çərçivədə olan ikona), *predefined editor* (daxili qurulmuş redaktor), *tiled window* (başdan-başa pəncərə) və s.; 4) Təyin edilən komponenti – isim, təyin edən komponentləri isə aşağıdakılardan ibarət olan termin-frazemlər: a) zərf + feili sifət (və ya sifət) – *tightly coupled network* (yüksək bağlılıq dərəcəsi olan şəbəkə), *recursively defined sequence* (rekursiv təyin olunan ardıcılıq); b) feili sifət + sifət (və ya əksinə) – *acknowledged connectionless operation* (məntiqi birləşməsi təyin olunmayan əməliyyat), *coded decimal notation* (kodlaşdırılmış onluq hesab sistemi); c) sifət + isim – *abstract data type* (verilənlərin abstrakt növü), *initial program loader* (proqramın ilk yükləyicisi), *conditional branch instruction* (şərti keçid komandası); ç) feili sifət + isim) – *animated performance simulator* (fəaliyyətin dinamik simulyatoru), *fixed head disk* (bərkidilmiş başlıqlı disk), *distributed data base* (paylanmış verilənlər bazası) və s.

İKT-də terminoloji adlandırma üsulları müxtəlifdir: 1) semantik üsul; 2) morfoloji üsul (affiksasiya, sözdüzəltmə); 3) abreviasiya-ixtisar; 4) alınmalar.

İnformatika elmində yeni yaranan xüsusi anlayışların adlandırılması üçün ümumişlək sözlərin istifadəsi nəticəsində İKT terminologiyasının əsas özəyi tarixən formalaşmışdır: a) ümumişlək sözün sonradan xüsusişləməsi ilə əlaqədar mənasının tədricən inkişafı, məsələn: *word* (söz) – EHM-də bir tam kimi öyrənilən bit və ya işarələrin ardıcılığı; *body* (bədən) – proqramın əsas hissəsi; *archive* (arxiv) – sıxlaşdırılmış formada xarici daşıyıcıda saxlanılan verilənlər və ya proqramların toplusu; b) forma, mövqe və funksiyanın oxşarlığına görə mənanın metonimik ötürülməsi yolu ilə, məsələn: *home* (ev) – başlanğıc (ilk mövqe); *end* (son) – kursurun həmin sətirin sonuna keçirilməsi; *arbiter* (arbitr) – konfliktlərin aradan qaldırılması üçün proqram və s.; c) mənanın metaforik ötürülməsi nəticəsində, məsələn: *country code* (ölkənin kodu) – kodlaşdırılmış səhifəni seçmək üçün istifadə edilən ölkənin rəqəm identifikatoru və s.

İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları üzrə müasir ingilis dilinin terminologiyasında daha geniş yayılmış şəkilçilər isim şəkilçiləri sayılır: *-age*, *-ance/-ence*, *-ancy/-ency*, *-ant/-ent*, *-dom*, *-er*, *-ess*, *-hood*, *-ing*, *-ion*, *-tion/-sion/-ation/-ism*, *-ment*, *-ness*, *-ship*, *-ty*. Məsələn, *acknowledgement* – qəbulun təsdiqi, *activity* – fəallıq koeffisienti, *adapter* – *adapter*, *centering* – mərkəzə uyğunlaşdırma; həmçinin sifət şəkilçiləri: *-able/-ible/-uble*, *-al*, *-ic*, *-ical*, *-ant/-ent*, *-ary*, *-ate/-ete*, *-ed/-d*, *-ian*, *-ish*, *-ive*, *-ful*, *-less*, *-like*, *-ly*, *-ous/-ious*, *-some*, *-y*. Məsələn, *addressable* – ünvanlanan, *anonymous* – anonim, *electronic* – elektron və s.

Terminlər – komponentlər arasında müxtəlif əlaqələri ifadə edən və bununla da anlayış əlaqələrini əks etdirən mürəkkəb sözlərdir. Bunlar məzmunca mürəkkəb, formaca yığcam vahidlərdir. Termin-mürəkkəb sözlərin aşağıdakı struktur-semantik növləri seçilir: N + N (*keyboard* – klaviatura); Adv + V (*fastopen* – çox istifadə olunan faylların açılması üçün vaxtın qısaldılması); Adv + N (*hardware* – texniki vasitələr, mexaniki təchizat); N+P II (*menudriven* – menyunun köməyi ilə idarə edilən proqram) və s.

İKT terminologiyasında daha çox aşağıdakı ixtisarlar geniş yayılmışdır: 1) hərfi abbreviaturalar – hərflərlə tələffüz edirlər: ADV [ei di vi] – *Adaptive Digital Vocoder* – avtomatik rəqəmsal vokoder; 2) səs abbreviaturaları – adi sözlər kimi tələffüz edirlər: BIOS (*Basic Input/Output System*) – daxil etmənin/silmənin baza sistemi; 3) hərfi-səsli abbreviaturalara çox az rast gəlinir: pğlin (*page and line*) – səhifə və sətir.

Kəsb qısaltma ixtisar növü ixtisarların ən məhsuldar növlərindən biridir, məsələn: ALT – 1) ALTer – növünü dəyişmək, 2) ALTernate – dəyişilmiş 3) ALTernative – alternativ; CY – Cycle – sikl, dövr.

Qrafik ixtisarların çoxu çətin oxunduğundan yalnız kağızda istifadə olunurlar və onları yalnız şərti olaraq ixtisar adlandırırlar. Məsələn, WRRDY (*Write Ready*) – yazılma üçün hazır olan; MJPEG (*Motion Joint Picture Expert Group*) hərəkət edən şəkillərin işlənməsi üçün birləşmiş ekspertlər qrupu.

Təkcə məna cəhəti deyil, bəzən hər hansı əşyaya və ya canlıya bənzədilmə, zahiri oxşarlıq da termin yaratmada əsas götürülə bilər. Məsələn, “Mouse” kompüter texnologiyasında informasiyanın kompüterə daxil edilməsi üçün istifadə edilən köməkçi qurğudur. Həmin köməkçi qurğu xarici görünüşünə görə siçana oxşadığı üçün “mouse” – “siçan” adlandırılmışdır. Bütün dünya dillərində həmin qurğu ingilis dilində olan zahiri oxşarlıq mənasını saxlamaqla tərcümə olunmuşdur: Azərbaycan dilində - “siçan”, rus dilində “мышь” və s.¹

Maraqlıdır ki, bu zahiri oxşarlıq əsasına yaranmış termin sonralar bir çox termin birləşmələrinin yaranmasında da uğurla istifadə olunur. Aşağıdakı nümunəyə diqqət yetirək: PC mouse mode – PC “siçan”ın üçdüyməli işləmə rejimi – Трехкнопочный режим работы PC мыши.²

¹ Abbasov Ə.M., Əliyev F.Ə., Əliyev Ə.Ə., Əhmədov F.B. İnformatika, telekommunikasiya, radioelektronika üzrə ingiliscə-rusca-azərbaycanca lüğət, 2-ci nəşr, Bakı, “Elm”, 2004, s.164.

² Abbasov Ə.M., Əliyev F.Ə., Əliyev Ə.Ə., Əhmədov F.B. İnformatika, telekommunikasiya, radioelektronika üzrə ingiliscə-rusca-azərbaycanca lüğət, 2-ci nəşr, Bakı, “Elm”, 2004, s.192.

Qeyd etmək lazımdır ki, terminologiyada polisemiya (çoxmənalılıq) təqdir olunması hal deyil. Əslində, termin birmənalı və dəqiq, konkret bir anlayışı ifadə etməlidir. Amma, terminologiyanın müxtəlif sahələrində çoxmənalılıq hadisəsinə də rast gəlmək olur. Məhz ona görə də bir terminoloji fakt kimi onun izahını vermək lazım gəlir:

Decorder – 1) kod açan (dekoder), kodlaşdırılmış verilənləri ilkin vəziyyətinə qaytaran qurğu və ya proqram; 2) şifrə açan (deşifrator) – hər daxil olan siqnallar üçün bir çıxışda aktiv siqnal verən sxem. Bu nümunədə göstərilmiş “*Decorder*” termininin çoxmənalılığı (iki mənada işlənməsi) əslində şərtidir. *Decorder* (dekoder) əslində kodun açılmasını təmin edən qurğudur. İkinci mənada bu söz “şifrəaçan” mənasında izah olunur. Əslində “şifrəaçan” kimi “deşifrator” qurğusundan istifadə olunur. Yəni, şifrəni deşifrator, kodu isə *decorder* (dekoder) qurğusu açır. İngiliscə-rusca-Azərbaycanca “İnformatika-telekommunikasiya-radioelektronika” lüğətində kodun açılması funksiyasını həyata keçirən qurğu ilə bağlı iki termin verilmişdir: *decode* – kodun açılması; *decoding* – dekodlaşdırma (kodun açılması).¹

“*Deşifrator*” qurğusu və termini barədə orada məlumat verilmir. Fikrimizcə, burada həmin terminin çoxmənalılığı “kod” və “şifrə” sözlərindən doğur.

-*address* – 1) yaddaş bölməsinin nömrəsi; 2) elektron poçt ünvanı

Bu bölmədə “*address*” terminin iki mənası göstərilir. Hər iki məna, əslində eyni anlamdadır. İkinci mənada “*address*” elektron poçt ünvanını göstərir. Birinci mənada isə, yaddaş bölməsinin nömrəsini ifadə edir. Bu tipli terminlərin çoxmənalılığı nisbi çoxmənalılıq hesab oluna bilər və onların “redaktəsi, dəqiqləşdirilməsi” çətinlik törətmir. Əgər söhbət kompüterin müxtəlif qurğularının ünvanlarından gedirsə, bu “ünvan” terminin çoxmənalılığı kimi səciyyələndirilə bilməz.

Çoxmənalılığı dərindən öyrəndikdə, aşağıdakı semantik proseslər nəticəsində yaranmış terminləri qeyd etmək olar:

a) ümumişlək sözün sonradan ixtisaslaşma ilə, mənasının tədricən inkişafı, məsələn: *word* (*söz*) – EHM-in bir tam olaraq öyrəndiyi, bit və ya işarələrin ardıcılığı; *body* (*bədən*) – proqramın əsas hissəsi; *archive* (*arxiv*) – sıxılmış formada xarici daşıyıcıda saxlanılan verilənlər yaxud proqramların cəmi.

Burada termin kimi təsbit olunmuş “söz”, “bədən”, “arxiv” sözləri ümumişlək sözlər kimi yüksək tezliyə malik sözlər hesab olunur. Onlar

¹ Abbasov Ə.M., Əliyev F.Ə., Əliyev Ə.Ə., Əhmədov F.B. İnformatika, telekommunikasiya, radioelektronika üzrə ingiliscə-rusca-azərbaycanca lüğət, 2-ci nəşr, Bakı, “Elm”, 2004, s.76.

terminləşdikdə əvvəl ümumişlək leksika kimi mənsub olduqları çoxmənəlilik xüsusiyyətinə xilas ola bilmir, bu cəhəti özləri ilə terminə gətirmiş olurlar. Nəticədə bir deyil, bir neçə anlayışı ifadə etmiş olurlar ki, bu da çoxmənəlilik kimi səciyyətləndirilir.

b) forma, yer, funksiya oxşarlığına görə mənənin metonimik ötürülməsi nəticəsində, məsələn *home (ev)* – başlanğıc, ilkin mövqə; *end (son)* – kursurun sətirin sonuna keçirilməsi; *arbiter (arbitr)* – konfliktlərin aradan qaldırılması proqramı,

c) mənənin metaforik keçidi nəticəsində, məsələn: *code (ölkə kodu)* – kodlaşdırılmış səhifənin seçimi üçün istifadə edilən ölkənin rəqəm identifikatoru.

Mənənin metaforik ötürülməsi sayəsində terminləşmiş “*home*” – “*ev*”, “*iş stolu*”, “*söz*”, “*siçan*”, “*çat*” tipli sözlər terminləşdikdə belə onlarda ümumişləklik məzmunu daha çox hiss olunur. Əslində, belə söz və ifadələrin terminoloji sistemə gətirilməsi mürəkkəb sistemlərin sadə anlayışlarla ifadəsi, daha asan izahı və başa düşülməsinə xidmət etmiş olur. Deməli, məişətdən, xalq danışığı dilindən, ümumişlək leksikadan İKT terminologiyasına gətirilmiş sözlərin istifadəçilərə həm də psixoloji təsirləri vardır.

İKT-nin terminoloji sistemində müşahidə olunan hallardan biri də terminlərin sinonimliyi hadisəsidir. Terminlərin birmənəli və dəqiq olması müddəasının əksinə olaraq terminoloji sinonimləşmə İKT-də nadir hadisə hesab olunmur. Prof. N.B.Məmmədli belə bir nəticəyə gəlir ki, dillərin bir-birinə qarşılıqlı təsiri nəticəsində terminoloji leksika zənginləşir və belə bir prosesdə dil təkcə yeni sözlər deyil, paralel sözləri də alır, bu halda sinonimlik yaranır.¹

R.M.Şabanov öz tədqiqat işində terminoloji leksikada sinonimlik, eləcə də morfoloji, sintaktik yolla yaranan terminoloji sinonimlik məsələlərini ətraflı araşdırmışdır.²

Beləliklə, sinonimlər: 1) bir anlayışı ifadə edirlər; 2) mənə yaxud üslub çalarları ilə və ya hər ikisi ilə fərqlənilər; 3) kontekstdə qarşılıqlı əvəzlənməyə qadirdirlər. İKT sahəsi üzrə elmi ədəbiyyatı təhlil edərək qeyd etmək olar ki, kompüter sinonimlərinin çoxu sintaktik sinonimlərdir, yəni quruluşca əlaqəli, mənəca uyğun gələn terminlərdir. Onlardan bəzilərinə diqqət yetirək.

“Söz – söz birləşməsi” sinonimik uyğunluğu: *diskette – floppy disk* –

¹ Məmmədli N.B. Alınma terminlər. Bakı, “Elm”, 1997, s.114.

² Şabanov R.M. Azərbaycan dilinin terminologiyasında sinonimlik problemi. NDA., Bakı, 1984.

flexible disk (disket);

“Söz birləşməsi – söz birləşməsi” sinonimik uyğunluğu

Bunu çoxsaylı sinonim qruplarında müşahidə etmək olar:

“sifət ← isim” söz birləşməsi “sifət ← isim” söz birləşməsinə uyğun gəlir, məsələn: *hard disk – right disk – hard drive* (sərt disk, vinçester)

“isim → isim” söz birləşməsi “isim → isim” söz birləşməsinə uyğun gəlir, məsələn: *frame header – frame preamble* – kadr başlığı

“Terminin tam forması – terminin qısa forması” sinonimik uyğunluğu: *Part of the original Power-PC announcement included an ABI that would abstract low-level hardware so that Mac, DOS, and Unix application would run on the same Power-PC system* Power-PC sisteminin xarakteristikasında deyilir ki, o, Mac, DOS və Unix kimi aşağı səviyyəli aparat təminatına, Power-PC sisteminin gücündə işləməyə imkan verən ABI interfeysini daxil edir.

İKT terminologiyasında termin-omonimlərə rast gəlinir, məsələn: *argument* – 1) sübut, dəlil, arqument, 2) müstəqil dəyişən; *attribute* 1) atribut, əlamət, xarakterik əlamət, 2) arxivin idarə olunması, fayl atributlarının təyini və displey ekranına çıxarılması; *device* – 1) qurğu, mexanizm, aparat, cihaz, 2) hər-hansı qurğunun idarədilməsində xüsusi proqramın işə salınması. İki terminoloji lüğətin əsasında termin-omonimlərin aşkarlanmasına dair aparılan kiçik tədqiqat hərəsinin 2-3 omonimi olan 63 termin-leksəmləri üzə çıxartmağa imkan vermişdir.¹

Məsələn, *cluster* – 1) verilənlərin məcazi növü, 2) alqoritmik cəhətdən eyni olan hesabların müəyyən qrupu, 3) istifadəçi tərəfindən tam EHM kimi təqdim edilən sürət kanalı ilə birləşən, bir neçə kanaldan ibarət olan hesablama sistemi.

Akronim, adi sözlə, adətən köklü sözlə qrafik və fonetik baxımdan uyğun gələn mürəkkəb qısaldılmış sözdür, məsələn: *WOMBAT – waste of money, brain and time, GAL – get a life, JAM – just a minute, SPAM – stupid persons advertisement, TIC – tongue in check.*

Antonimliyi sözlərin semantik qarşılaşması, antonimləri isə əks mənalı sözlər kimi xarakterizə etmək olar. İKT terminologiyasında termin antonimlərə aid misallar: *Start-end, end-home, on-off* və s. Antonimlər leksikanın müəyyən təbəqəsində şəkilçilərin, daha dəqiq prefikslərin köməyiylə yarana bilərlər: *non-, in-, un-* və s., məsələn: *nonremovable – removable* (yeri dəyişilə bilən – yeri dəyişilə bilməyən), *non-standard –*

¹ Зотов В.В., Маслов Ю.Н. и др. Терминологический словарь по автоматике, информатике и вычислительной технике. М., Высшая школа, 1989; Першиков В.И., Савинков В.М. Толковый словарь по информатике. М.: Финансы и статистика, 1991.

standard (standartlara uyğun olmayan – standartlara uyğun olan), *unlock – lock* (açmaq – bağlamaq), *inconsistent – consistent* və s. Hiponimiya cins-növ münasibəti kimi müvafiq adlandırma sinfinə semantik cəhətdən eynicinsli vahidlərin daxil olmasıdır. İKT terminologiyasından misallar göstərək: *Subdirectorie* (altkataloq, altdirektoriya), *bin* (xarici komandalara kataloq), *user* (sistemin bütün istifadəçiləri üçün ayrı-ayrı alt kataloqları özündə birləşdirən kataloq), *accounts* (hesab informasiyasını özündə birləşdirən kataloq), *programs* (proqram kataloq), *memos* (mətn fayllarının kataloqu) kimi termin hiponimlərə nisbətən hiperonimdir.

İKT sistemində sahə anlayışı terminini nəzərdən keçirək.

Hər hansı bir elm sahəsinin, eləcə də İKT-nin terminoloji vahidləri üçün sistemlilik xarakterikdir. Leksikanın terminoloji tərkibi eynicinsli deyildir. O, üç qrup leksik vahidləri özünə daxil edir: 1) ümumişlək leksika, 2) ümumelmi leksika, 3) sırf terminoloji leksika.

Semantik sahənin quruluşu adətən komponent təhlil metodu ilə tədqiq edilir. Bu mənanın minimal semantik tərkib hissələrinə bölünməsi olan məna vahidlərinin məzmun tərəfinin tədqiqi metodudur.¹

Sahəni təşkil edən hissə (leksik, qrammatik, frazeoloji, terminoloji və s.) vahid hökmən digər vahidlə əlaqəli semantik bağa malik olmalıdır. İKT-nin sürətli inkişafı, kompüter texnologiyasının və terminologiyasının prioritet bir istiqamətə çevrilməsi semantik sahə nəzəriyyəsinin İKT ilə əlaqəli tədqiqini stimullaşdırır.

Dissertasiyanın III fəslə *“İKT terminlərinin beynəlmilləliyi və başqa dillərə tərcüməsi problemləri”*inə həsr olunmuşdur və 5 yarım fəsildən ibarətdir. İKT ilə bağlı elmi əsərlərdə, məruzələrdə, tərtib olunmuş terminoloji lüğətlərdə müşahidə olunan terminlərin bir çoxu bizə başqa həmhüddud elm sahələrindən də məlumdur. Bu terminlər əvvəllər təmsil etdikləri elm sahələrində kəsb etdikləri mənanı eyni ilə mühafizə edə bilməmiş, bəziləri qismən dəyişərək yeni məna çaları əldə etmişdir. Əlbəttə, üç bir elm sahəsində işlənməmiş, sırf informasiya-kommunikasiya anlamında yaranmış terminlər də az deyil.

İKT terminlərini şərti olaraq aşağıdakı qruplara ayırmaq olar:

1. başqa elm sahələrindən İKT-yə keçmiş, əvvəlki mənalərini qismən və ya tamamilə mühafizə etmiş terminlər: *virus*, *antivirus*, *binar*, *ikilik say sistemi*, *kod*, *şrift*, *əlifba*, *abstraksiya*, *alqoritm*, *animasiya*, *animasiya effekti*, *avtomat*, *avtomatika*, *avtomatik idarəetmə*, *avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi*, *avtomatik yüklənmə*, *avtofaks*, *aparat təminatı*, *blok*, *disk*, *dialog*,

¹ Кузнецов А.М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. М., Наука, 1986.

diagram, defraqmentasiya, fraqmentasiya, atribut, dispetçer, dublikat, dupleks, elektron təsvir, formatlaşdırma, identifikator, informasiya, informasiya axtarışı, klaviatura, klaviş, palitra, parol, pauza, pult, registr və s.¹

Məsələn, “virus” tibbi termdir. İKT-də “Virus” dedikdə - əməliyyat sisteminə müstəqil daxilolma imkanına malik olan proqram başa düşülür. Virus faylları pozur, kompüterin işinə mane olur, Mütəxəssislər virus proqramlarına özü-özünü köçürən proqramlar da deyirlər.²

Antivirus isə, virusların tapılması və neytrallaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi proqramdır. Virusu tapmaq mümkün deyilsə, zədələnmiş proqram silinir və yenidən yazılır. Antivirus proqramlarının filtr, keşikçi, detektor, həkimlər, immunizator, vaksinlər kimi növləri mövcuddur.

2. Sırf İKT ilə bağlı yaranmış və konkret elm sahəsinə aid terminoloji mənə daşıyan terminlər: *fayl, mesaj, çat, alqol, ana plata, animo, arxiv faylı, assembler, audiovizual, informasiya, bit, bod, coystik, daxiletmə qurğusu, displey, disket, faylın tipi, hipermətn, interfeys, internet, keş, keş diski, konsol, modem, kompüter, kursor, lokal şəbəkə, provayder, piksel, printer, server, prosessor* və s.

Sadalanan terminlərin əksəriyyəti İKT-nin yaranması və müstəqil bir elm sahəsi kimi formalaşmasından sonra terminləşmiş, termin səciyyəsi daşımağa başlamışdır. Sadalanan terminlər, o cümlədən bu qəbildən olan başqa terminlər (məsələn, *keş, bit, bayt, bod, coystik* və s.) sırf İKT terminləri hesab olunur.

İKT terminologiyasında da ümumişlək leksikanın, məişət leksikasının terminləşməsi, termin səciyyəsi daşması halları müşahidə olunur. Ümumişlək leksika əsasında yaranmış İKT terminlərinə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: *hörümçək, səbət, iş stolu, mühafizə, redaktor, saat, sənəd, sətir, sinif, tapşırıq, ulduz, ünvan, vaxt, yaddaş, yazı, yalan, arxiv, ekran, əlifba, siçan* və s.

WWW-World Wide Web – Ümumdünya hörümçək toru – kompüterdə şəbəkə resurslarının təşkil olunmasının ən müasir vasitəsi. İnformasiyanın hipermətn şəklində təsvir olunmasına əsaslanan ümumdünya hörümçək toru şəbəkədə istənilən materialı axtarıb tapmağa və ötürməyə imkan verir.

Göründüyü kimi, burada assosiativ olaraq rabitə şəbəkəsi hörümçək toruna bənzədilmiş və nəticədə İKT sistemində işlənmə tezliyi ən çox olan termin yaranmışdır. Səbət – silinmiş informasiyanın, faylın müvəqqəti

¹ Əliyeva N., Şərifov R. İnformatika üzrə terminlərin izahlı lüğəti. Bakı, “Orxan” nəşriyyatı, 2008.

² Yenə orada, səh.49.

olaraq saxlandığı yer, zibil qutusu. Bir müddət saxlandıqdan sonra, əgər gələcəkdə istifadə olunmaq ehtimalı yoxdursa, informasiya, fayl tamam silinir. Zibil qabı, səbət boşaldılır. İş prosesində həmin informasiya yenidən lazım olarsa, onu zibil qutusundan, səbətdən eşələyib tapmaq və ondan istifadə etmək imkanı var.

Siçan (Mouse) – İnteraksiyanın kompüterə daxil edilməsi üçün istifadə edilən köməkçi qurğu. Siçan (Mouse) qurğusunu qismən klaviaturla əvəz etmək olar.

İnteraksiyanı kompüterə daxil etmək üçün nəzərdə tutulmuş qurğu siçana oxşadığı üçün həmin qurğu belə adlanır. Təsadüfi deyil ki, həmin qurğu ingilis dilində “mouse” adlanır və Azərbaycan dilinə “siçan” kimi tərcümə olunmuşdur.

Deyilənləri belə yekunlaşdırmaq olar ki, İKT terminologiyasının formalaşmasında sırf İKT terminləri ilə yanaşı həmhüdəd elm sahələrinin terminləri və ümumxalq leksikası əsasında yaranan terminlər də fəal iştirak edirlər. Ən çox yayılmış və hamı tərəfindən qəbul edilmiş beynəlmiləl İKT terminlərindən bəzilərini nəzərdən keçirək: *internet, interfeys, display, disk, kod, klaviatura, server, hipermətn, disket, sayt, mesaj, veb (web), veb-sayt (web-site), brauzer, bayt, bit (binary digit), drayver, provayder, prosessor, soft, onlayn (on-line), veb-səhifə* və s.

Geniş yayılmış beynəlmiləl terminlərdən biri də Web hesab olunur. Web-də aşağıdakı əməliyyatlar ardıcılıqla yerinə yetirilir: sənədin açılışı, kodlaşdırmanın dəyişdirilməsi, hiperistinadlarla lazımı səhifəyə keçid, seçilmiş sənədin faylının saxlanması, sənədin çap olunması. Konkret səhifəyə baxmaq üçün onun ünvanı düzgün verilməlidir. Bu məsələdə brauzerlərdən də istifadə olunmalıdır.

Web-site – kompüter şəbəkəsində tərkibində mətn, digər sənədlərə, qrafiklərə, audio və video təsvirlərə hiperistinad olan sənədləri özündə əks etdirən ünvan kimi başa düşülür .

İKT terminologiyasında gündəlik fəaliyyətdə ən çox müşahidə olunan terminlər ölçü vahidi mənasında işlənən bayt, bit və bit kartı terminləridir.

Bayt – EHM yaddaşının ən kiçik ünvanlanan vahidi hesab olunur. Bir bayt səkkiz bitə bərabərdir.

Bit (binary digit) – işarə, rəqəm. Kompüter texnikasında (informatikada) ən minimal ölçü vahididir. Bit çox kiçik ölçü vahidi olduğundan bu sahədə əsas informasiya vahidi kimi 8 bitdən ibarət olan baytdan istifadə olunur. Bitlərdən bayt, kilobayt (KB), meqabayt (MB), geqabayt (GB), tetabayt (TB) kimi daha iri vahidlər əmələ gəlir .

Disk – informasiyanın yadda saxlanmasına və təsvir edilməsinə xidmət edən, xüsusi materialdan ibarət təbəqə ilə örtülmüş dairəvi formalı informasiya daşıyıcısı.

Bu sadalanan terminlər İKT-də geniş istifadə olunan, birmənalı şəkildə başa düşülən xüsusi terminlərdir. Onların izahına informatika və kompüter texnologiyasına aid dərsləklərdə, ikidilli və çoxdilli terminoloji lüğətlərdə və kompüterlərin iş rejimini göstərən təlimatlarda rast gəlmək olar.

Böyük işlənmə dairəsinə və tezliyinə malik İKT terminlərindən biri də mesaj terminidir.

Mesaj – fransız sözü olub, mənası “məktub”, “iltimas”, “xəbərdarlıq” deməkdir. Maraqlı burasıdır ki, mesaj termini dilimizə keçməklə bir növ terminlik xüsusiyyətini itirməyə başlamış, ümumişlək sözə çevrilmişdir. Danışiq dilində, şifahi ünsiyyət prosesində də mesaj sözündən geniş istifadə olunur.

Eyni fikri mobil telefon istifadəçilərinin geniş istifadə etdiyi SMS abreviaturu haqqında da söyləmək olar. Canlı danışiq dilindəki sözlər terminləşdiyi kimi, terminlər də (hətta alınma terminlər belə) danışiq dilinə, şifahi nitqə keçə bilər.

İKT terminləri ilə bağlı daha bir mühüm məsələ alınma və beynəlmiləl terminlərinə münasibət məsələsidir. Təcrümə göstərir ki, Azərbaycan dilində olan bütün beynəlxalq terminlər, əslində alınma termin kimi səciyyələndirilə bilər. Digər tərəfdən bütün alınma terminlərin heç də hamısı beynəlmiləl deyil. Beynəlmiləl termin böyük elmi əhəmiyyət kəsb edən, bir neçə dildə (qohum və qohum olmayan) işləklik statusu qazanmış terminlərdir. Beynəlmiləl səciyyəli, hamı tərəfindən qəbul edilmiş və başa düşülən terminlərin tərcümə edilərək “başadüşülməz” şəkli salınmasına ehtiyac yoxdur. Milli dillərin yox olması, işləkliyinin azalmasına gəldikdə isə, bunu terminlərlə əlaqələndirmək doğru olmazdı. Dili yaşadan onun ümumişlək leksikası, folkloru, laylaları, nağılları, dastanları, bayatıları, atalar sözləri və məsəlləri, tapmacaları, mərasim leksikası, adət-ənənələr, vərdislər, dildən istifadə ilə bağlı ənənələr və s. bu qəbildən olan amillərdir.

Fikrimizcə, İKT terminlərinə də elmi cəhətdən əsaslandırılmış, milli dilin inkişafına və mövcudluğuna xələl gətirməyəcək həssas münasibət olmalıdır.

İKT terminlərinin milli dillərə tərcüməsi ilə bağlı bəzi mülahizələri Azərbaycan dilinə də birbaşa aid etmək olar. Ümumiyyətlə, Azərbaycan dilində terminyarıtmada dilin daxili imkanları hesabına termin yaradıcılığı prioritet hesab olunur. Alınma terminlər isə imkan daxilində Azərbaycan

sözləri ilə əvəzlənir. Lakin, beynəlmiləl terminlərə münasibətdə bu hal həmişə özünü doğrultmur.

Üçdilli terminoloji lüğətdə “approach” termini rus dilində “подход”, “метод” kimi, Azərbaycan dilində isə “yanaşma”; “üsul” kimi verilmişdir. Fikrimizcə, Azərbaycan dilində terminin tərcüməsi “yanaşma”; “metod” olmalı idi.

“Kill” termini də Azərbaycan dilinə “ proqramın icrasını kəsmək (ləğv etmək)” kimi yox, “proqramın icrasını dayandırmaq (məhv etmək)” kimi çevrilməli idi.

“Ribbon” və “ Ribbon cartridge” Azərbaycan dilinə “lent”, “ rəngli lent” və “rəngli lentli kaset” kimi yox, “lent”, “rəngləyici lent” və “rəngləyici lentli kaset” kimi tərcümə olunsaydı, fikrimizcə, daha düzgün olardı.¹

Kompüter proqramlarının Azərbaycan dilinə tərcüməsi olduqca vacib və zəruri məsələlərdən hesab olunur və xüsusi yanaşma tələb edir.

Məsələn, kompüter proqramlarında aşağıda göstərilən ümumişlək sözlər geniş müşahidə olunur: sırala, əlifbaya görə sırala, gələnələr, göndərilənlər, səbət, burada köçür, sil, geri, tap, ayır, əvəzlə, başlıq, məktub yaz, cavabla, hamıya cavab, ötür, çap et, işarələ və s. Təbii ki, bu sözlər tərcümə olunmalıdır, çünki istifadəçi ingilis və ya proqramın yazıldığı hər hansı xarici dili bilməyə bilər. Aşağıda ən çox rast gəlinən və istifadə olunan bəzi parametr, anlayış və əməllərlə tanış olaq: *Microsoft Office Shortcut Bar* (Microsoft Office Qısa Yol Çubuğu), *Desktop* (İş Stolu), *Open Office Document* (Office Sənədlərini Aç), *Start* (Başla, Start), *File* (Fayl), *Control Menu* (İdarəetmə menyusu), *Close* (Bağla), *Title Bar* (Başlıq Çubuğu), *Restore* (Bərpa et), *Control Menu Box* (İdarəedicisi Menyü Qutusu) və s. Siyahıda Azərbaycan dilinə tərcümə olunan anlayış və əməllər proqram pəncərəsinin əsas, ən çox işlənən hissələri hesab olunur. İstifadəçi iş prosesində bu və ya digər dərəcədə onlardan yararlanmalı olur. Qeyd etmək lazımdır ki, Word proqramında hər hansı sənədi hazırlamaq üçün bir çox əmr və anlayışlardan istifadə olunur. Onlardan ən çox işlənənləri nəzərdən keçirək: *save* (yadda saxla), *save as* (yeni adla yadda saxla), *file name* (faylın adı), *cancel* (ləğv et, imtina), *activate* (aktivləşdir), *add printer* (çap qurğusu əlavə et) və s.

Nümunələrdən də görüldüyü kimi, bəzən əməllər sistemində ümumişlək leksikadan istifadə olunur. Bu o demək deyil ki, proqramın dili

¹ Abbasov Ə.M., Əliyev F.Ə., Əliyev Ə.Ə., Əhmədov F.B. İnformatika, telekommunikasiya, radioelektronika üzrə ingiliscə-rusca-azərbaycanca lüğət, 2-ci nəşr, Bakı, “Elm”, 2004, s.19, 144, 221.

həmişə çox sadə, anlaşılıq və hamının istifadə edə biləcəyi şəkildə olur. Təcrübəli proqramlaşdırıcıların mürəkkəb məsələlərin həlli ilə bağlı yararlandıqları proqramlaşdırma dilləri sırf mütəxəssislərin anlaya biləcəyi mürəkkəb və şərti dildir. Nümunə üçün aşağıdakı funksiyaları nəzərdən keçirək: ABS(x) – ədədin mütləq qiymətini verir, yəni, mənfi ədədlər də müsbət olaraq göstərilir; AVERAGE() – bütün arqumentlərin orta qiymətini hesablayır və s.

Göstərilən nümunə kompüter anlayış və terminlərinin, bütövlükdə İKT terminologiyasının zənginliklərindən və müxtəlifliklərindən xəbər verir.

İKT-nin sürətli inkişafı və yayılması onun terminologiyasında da öz əksini tapmışdır. Bu sürətli inkişafı izləmək və İKT terminlərini operativ tənzimləmək üçün Terminologiya Komissiyasının nəşri olan “Terminologiya məsələləri” jurnalında vaxtaşırı olaraq yeni terminlər mütəxəssislər tərəfindən müzakirə olunur, qəbul edilmiş və tövsiyə olunan terminlər jurnalda çap edilir. Məsələn, həmin jurnalın 2009 - cu il çapında Terminologiya Komissiyasının qəbul etdiyi terminlərin siyahısı verilmişdir. Onların arasında xeyli sayda İKT terminlərinə də rast gəlmək mümkündür.

Dissertasiyanın sonunda tədqiqat prosesində əldə olunmuş elmi *nəticələr* ümumiləşdirilmişdir:

-İKT elmlərin diferensiasiyası və inteqrasiyası kimi dialektik bir prosesin uğurlu nəticəsi hesab oluna bilər. İKT bir neçə yaxınprofilli elm sahələrinin inteqrasiyasının məhsuludur. İKT terminlərinin yaranması və formalaşmasında həmin elm sahələrinin rolu danılmazdır;

-İKT terminləri də başqa elm sahələrinə, eləcə də məişətə keçmiş və hətta ümumişlək leksikaya çevrilmişdir;

-Terminlər sisteminin formalaşması prosesində əsas rolunu iki amil oynayır: 1) bilik və fəaliyyət dairəsinə aid anlayışların nominasiyasını şərtləndirən ekstralingvistik amillər; 2) terminlərlə ifadə olunan anlayışların əlaqələri ilə bağlı lingvistik amillər;

-İKT terminlərinin beynəlmiləl səciyyəsi onların beynəlxalq aləmdə sürətlə yayılması, internetin beynəlxalq ünsiyyət vasitəsi kimi xüsusi çəkisinin və rolunun artması ilə izah oluna bilər;

-İKT terminologiyasındakı semantik proseslərin müşahidəsi göstərir ki, burada da çoxmənalılıq, sinonimlik, omonimlik və hiponimlik vardır;

-İKT terminlərinin semantik komponentlərinin təhlili əsasında aşağıdakı leksik-qrammatik sahələri ayırmaq olar: “proqram təminatı”, “proqramlaşdırma dilləri və metodları”, “informatikanın nəzəri əsasları”, “EHM-nin arxitekturası” və s.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu aşağıdakı məqalə və tezislərdə öz əksini tapmışdır:

1. İKT terminologiyasının yaranması və fənlərarası əlaqələri. Pedaqoji Universitet Xəbərləri. Pedaqoji-psixoloji elmlər bölməsi, 2012, №3, s.272-276.

2. Beynəlmiləl İKT terminologiyası. Filologiya məsələləri, 2012, №7, s.110-113.

3. İKT terminologiyasında interferensiya problemi. Beynəlxalq Elmi – Nəzəri Jurnal. Bakı - 2012 s.52-54

4. Terminologiya və elmi biliklərin inteqrasiyası. Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri. Beynəlxalq elmi konfrans (Azərbaycan, Bakı, 26-27 noyabr 2012)

5. Semantic nature of ICT (Information and Communication Technology). International Journal of English Linguistics. Vol. 5, No. 4 August 2015

6. İKT terminlərində sinonimlik . Filologiya məsələləri, 2018, №5, s.398-402

7. İKT terminlərində çoxmənəlilik . Filologiya məsələləri, 2018, №6, s.77-83.

**ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ
ОСОБЕННОСТИ ТЕРМИНОВ УПОТРЕБЛЯЕМЫЕ В ОБЛАСТИ
ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОЙ
ТЕХНОЛОГИИ**

РЕЗЮМЕ

В диссертационной работе впервые в Азербайджанском языковедении систематично и всесторонне привлечены к исследованию термины ИКТ и анализированы с экстра-лингвистической и лингвистической точки зрения.

Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения, списка сокращений и использованной литературы.

В *введении* основывается актуальность темы, научная новизна, теоретические и практические знания работы, даются сведения об объекте и предмете, об источниках, целях и задачах, об апробации и структуре диссертационной работы.

1-ая глава называется «*Образование системы терминов ИКТ и их экстралингвистические основы*». В этой главе исследуются системы терминов и интеграция знаний, образование терминологии ИКТ и межпредметные связи, вопросы интерференций в терминах ИКТ.

Во *2-ой главе* «*Лингвистический анализ терминов, употребляющихся в отрасли ИКТ*» всесторонне исследуются основные особенности создания терминов, средства и приёмы терминологического называния в ИКТ, семантические явления в них, многозначность, синонимия, омонимия и другие аналогичные явления, также вопросы познания отраслей.

В *3-ей главе* исследуется интернациональность терминов ИКТ и их перевод на другие языки мира. В связи с проблемой исследуется терминологический статус терминов ИКТ, основные принципы и специфичность перевода терминов ИКТ на национальные, в том числе на Азербайджанский язык, отношение программ компьютеров к терминам при переводе.

В *заключении* коротко обобщаются основные положения научной работы.

**EXTRALINGUISTIC AND LINGUISTIC PECULARITIES
OF THE TERMS USED IN THE FIELD OF INFORMATION-
COMMUNICATION TECHNOLOGIES**

SUMMARY

In the thesis for the first time in the Azerbaijani linguistics ICT terms have been drawn to all-round and systematic study, extralinguistic and linguistic analysis of these terms have been carried out.

The thesis consists of an introduction, three chapters, of a conclusion, a list of abbreviations and list of used literature.

In the *introduction* the urgency of the investigated theme, scientific innovation, its theoretical and practical significance have been substantiated, information has been given on the object and subject of thesis, its sources, its aims and objectives, approbation and structure of the thesis.

The *first chapter* is called “*Formation of ICT terms and their extralinguistic bases*”. In this chapter system of terms and integration of pieces of knowledge, formation of ICT terms and its links with other subjects, internationality and interference issues of ICT terms have been investigated.

The *second chapter* which is called Linguistic analysis of the terms used in the field of ICT, the main peculiarities of ICT, means and ways of terminological naming of ICT, semantic phenomena in ICT terms, polysemy, synonymy, homonymy and other analogical concepts, including the problems of field conception have been minutely investigated.

In the *III chapter* internationality and the problems of their translation into other languages have been explored, linked with the studied problem, terminological status of ICT terms, the factors conditioning their internationality, the self belonging features and principles of translation of ICT terms into national languages, including the Azerbaijani language, attitudes to the terms during the process of translation of computer programmes have been investigated.

The main considerations of the thesis have been generalized in a nutshell in the part of *conclusion*.

Kağız formatı: 60/84 16/1
Sayı: 100

AMEA-nın mətbəəsində çap olunmuşdur.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ им. НАСИМИ**

На правах рукописи

МЕЛЕК МЕДЖИД ГЫЗЫ МАМЕДОВА

**ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ
ОСОБЕННОСТИ ТЕРМИНОВ УПОТРЕБЛЯЕМЫЕ В ОБЛАСТИ
ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОЙ
ТЕХНОЛОГИИ**

5704.01 – Теория языка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии**

БАКУ – 2018